

İSLÂM'DA MEHDÎ İNANCINA DAİR*

Dr. M.Saffet Sarıkaya

Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi

Arapça “heda” doğru yolu bulmak yol göstermek anlamındaki ism-i meful (kendisine yol gösterilen) olarak gelen “mehdî” kelimesinin¹ cahiliye dönemindeki anlamı İslâm’dan sonra imana delâlet etmek ve iman ettirmek gibi manalar kazanıp dinî bir forma girdi.² “Hidayet” kelimesi ve türevleri Kur’an’da birçok kere kullanılmış olmakla beraber “mehdî” kelimesine rastlanmaz. “el-Hâdî” ise aynı kökten Allah’a nispet edilen bir isimdir ve bütün istikametler Allah’tan geldiği için mehdi kelimesi de “kendisine Allah tarafından yol gösterilen, yani hususi ve şahsi bir tarzda Allah’ın hidayetine nâil olan” manasını almıştır.³ Terim olarak bir akîdeyi ifade eden “mehdî” ise, “kendisinden önce zulüm ve haksızlıkların alıp yürüdüğü yeryüzünü, adaletle dolduracak kimsedir.”⁴ Bugün konunun ele alınışı ve halk arasında yaygın olarak kullanımı itibariyle “mehdî”den anlaşılan şey, bu ıstılahî anlamdır.

Lügavî anlamı bakımından Hasan b. Sabit’in bir şiirinde Peygamber (sav) için kullandığı mehdî kelimesi; Râşid Halifeler (*sunnetu’l- Hulefâ er-Râşidîn el-Mehdiyyîn*), hususen Hz. Ali (*Hâdiyen Mehdiyyen*), Hz. Hüseyin (*el-Mehdî ibnu’l-Mehdî*) ve Emevî halifesi Ömer b. Abdulaziz için kullanılmıştır.

* Bu makale İslâm Dergisi, sayı: 155, Temmuz, 1996 s. 25-28 arasında yayınlanmıştır.

¹ İbnu’l-Manzur, *Lisânu’l-Arab*, Beyrut, 1968, XV/354.

² İlhan, Avni, *Mehdîlik*, İstanbul, 1993, 14.

³ Mac Donalds, “Mehdî” md., *İslâm Ansiklopedisi*, VII/474.

⁴ İlhan, 15.

Yine H. I. asırda Muhtar b. Ebî Ubeyd es-Sakafî (67 /687) tarafından Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'ye el-Mehdî ibnu'l-Vasî denilirken⁵ muhtemelen lügavî anlam kastedilmiş olmakla beraber bu kullanım, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin 81/ 700'de vefatından sonra "ric'at" inancını da içine alan bir anlama sahip olarak, ıstılahî anlamı ifade eder hale gelmiştir.⁶ Şîî Kerbiyye fırkası mensubu şair Kuseyyir (105/723) bir şiirinde, bunu şöyle ifade eder:

Doğrusu Vasî'ye deki: Canım sana feda olsun! Sen bu dağda oturuyorsun.

Aramızdan sana uyanlara ve seni halife ve imam olarak adlandıranlara eziyet ettiler.

Dünyanın insanları, sana, aralarında kaldığın altmış yıl süresince düşmanlık ettiler.

İbnu'l-Havle, ölümü tatmadı ve toprak da onun kemiklerini içine almadı.

O melekler ona söz söylemek üzere etrafında dönüşürlerken, Radva vadilerinde akşamladı.

Onun her gün için rızkı ve suyu vardır ve onlarla yiyeceği sağlanır.⁷

Bundan sonra mehdilik inancı önce Şîî Ğaliyye fırkalarında kendi imamlarının mehdiliği olarak benimsenmiş⁸ sonra mutedil Şîa'da on ikinci imam Muhammed b. Hasan el-Mehdî'nin 260/873'de gaybetiyle özellikle ifade edilmiştir. Bununla beraber İslâm toplumunda H. II. asırdan itibaren çeşitli zamanlarda ve farklı coğrafyalarda mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan ve fiilen mücadele eden kimseler bulunmaktadır. Horasan'da Abbasîler adına isyan eden Ebû Müslim el-Horasânî (137/755), Hicaz ve Irak'da ayaklanan Muhammed b. Abdullah en-Nefsü'z-Zekiyye (143/762), Kuzey Afrika'da Fatimî devletini kuran Ubeydullah b. Hüseyin el-Mehdî (322/934), Mağrib'de Murabitûn devletini kuran İbni Tumert (524/1130), İran'da Bâbîliğin kurucusu Mirza Ali Muhammed (1268/1852), Sudan'da İngilizlere

⁵ M. Donalds, VII/475; Fığlalı, 268-269.

⁶ Onat, Hasan, *Emevî Devri Şîî Hareketleri ve Günümüz Şîîliği*, Ankara, 1993, 111,117.

⁷ el-Bağdâdî, Ebû Mansur Abdulkâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev., E.R. Fığlalı, Ankara, 1991, 33-34.

⁸ İlhan, 66-80.

karşı kurtuluş mücadelesi veren fakat sonunda mağlup olan Ebû Abdurrahman Muhammed b. Abdullah (1302/1885), Hindistan'da Kadiyânîliğin kurucusu Mirza Gulâm Ahmed (1326/1908), Somali'de Muhammed b. Abdullah Hassan (1338/ 1920) bunların meşhurlarındandır. Ö. Seyfettin'in ifadesiyle, zulme uğrayan milletlerini kurtarmak için mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkan fakat başarısız olduğunda “*mütemehdî*” (sahte mehdî) konumuna düşen pek çok kimse vardır.⁹

Aslında esarete düşen, zulme uğrayan, iktisadî ve sosyal sıkıntılar içinde ezilenlerin psikolojik hallerinin tabîî sonucu olarak pesimizme kapılan toplumlar, kendilerini bütün bu sıkıntılardan kurtaracak bir şahıs beklemeye başlarlar. Bu şekliyle farklı din ve kültürlerde mehdîlik inancını görmek mümkündür.¹⁰ Şîî fırkalarında görülen ve “*ric'at*” (geri dönüş)* akîdesiyle bütünleşen bir mehdî inancı ise tamamen Ehl-i Kitab, yani Yahudi ve Hıristiyan kaynaklıdır; İsrâîlî haberler vasıtasıyla İslâm toplumuna geçmiştir,¹¹ ve zaman zaman docetizm (zahiri ölüm)i* de muhtevîdir.¹² Ehl-i Sünnet akâidinde *ric'at ve docetizm* inançları kesinlikle reddedilir.

Şîî fırkalarında mehdîlik imamet inancına bağlı olarak temel inanç esaslarından birisidir ve iman-küfür muhasebesine dahil edilir. Mamafih İmamiyye Şîa'sınca kabul edilen ve geliştirilen on ikinci imamın mehdîliği inancında; on ikinci imamın varlığı (on birinci imam Hasan el- Askerî'nin çocuğunun olup olmadığı), gaybeti ve zuhuruyla ilgili bilgilerde karanlık, ihtilafî ve tenakuzlu noktalar bulunmaktadır.¹³

⁹ Ömer Seyfettin, *Bütün Hikayeleri II*, İstanbul, trz., “Mehdi” hikayesi, 753.

¹⁰ Fığlalı, 267.

* *Ric'at* (Geri Dönüş): Genellikle mehdîlik inancıyla birlikte mütalaa edilen bu inanç, ilgili şahsın istikbalde geri dönüp dünyada kendisine haksızlık ve zulm edenlerden intikam alacağına ve kendisine inananları da zulümden kurtaracağına dair inançtır. Bu geri dönüşün sadece mehdî için olduğunu kabul edenler bulunduğu gibi daha geniş bir kitle için de olduğunu kabul edenler mevcuttur.

¹¹ Vloten, G.V., *Emevî Devrinde Arab Hakimi- yeti, Şîa ve Mesîh Akîdeleri Üzerine Araştırmalar*, çev. M.S. Hatipoğlu, Ankara, 1986, 67-69; Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâîliyât*, Ankara, trz., 35 vd.

* *Docetizm* (Zahiri Ölüm): Ölen bir kimsenin ölmediği, bilakis ölü gibi gösterildiği yani zahiren ölü görüldüğüne dair inançtır.

¹² Kutluay, Yaşar, *İslâm ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara, 1964, 216-217; İrfan Abdulhamid, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları*, çev., M.S. Yeprem, İstanbul, 1981, 65-67; Fığlalı, 269-272.

¹³ Öz, Mustafa, *İmâmiyye Şîasında Onikinci İmam ve Mehdi İnancı*, İstanbul, 1995, 87-90.

Ehl-i Sünnet akâidinde ise mehdîlik temel inanç konularına taalluk etmez. Çünkü konuyla ilgili serde- dilen deliller delîl-i kat'î hükmünde değildir. Bununla beraber H. II. asırdan itibaren mehdî inancı, vaizlerin yardımıyla, hayal kırıklığına uğramış sünnî halkın kalplerinde de yer etmeye başlamıştır.¹⁴ Ülken de eski Hıristiyan kültürüne bağlı olarak Anadolu'da mehdî inancının Şîi ve Sünnî halk arasında kolayca yayıldığını belirtir.¹⁵ Konuyla ilgili tartışmalara geçmeden önce Sünnîlikte mehdî inancının benimsenmesinde hilafet sisteminin çıkmazlarının etkisi olduğunu belirtmeliyiz. Şöyle ki, Emevîlerle birlikte verasetle intikal eden dünyevî bir saltanata dönüşen hilafet müessesesi, başlangıcından itibaren Râşid Halifeler dönemindeki âdil hüviyetini ve dinî meşrûiyetini kaybetmiş, hatta çeşitli uygulamaların Şeriat'e uygunluğu tartışılmıştır.¹⁶ Bu durumda İmam Şafî'nin ortaya koyduğu "zalim devlet reisinin azlı" prensibinin uygulanma imkânı da bulunamamıştır ve zamanla şu veya bu nedenlerle devlet reisine itaat ilkesi benimsenmiştir. Bu durumda zulme uğrayan, hakkını alamayan halk kitlesi, mehdîliğin, mutlak adaleti hâkim kılma fikrinin cazibesine kapılmışlardır.

Ehl-i Sünnet'teki tartışmalara gelince; mehdîliği kabul edenler, ilgili hadis rivayetlerini esas alarak ve bunların büyük bir cemaat tarafından nakledildiğini iddia ederek¹⁷ mehdînin zuhurunu kıyametin büyük alametlerinden birisi olarak kabul ederler. Mehdîliği reddedenler ise, mehdîliğe dair Kur'ânî bir delil olmadığı gibi, Sahihayn (Buhari ve Müslim)'de de mehdîden bahseden bir hadisin yer almadığını; ilgili hadislerin sahih mertebesine ulaşmayan zayıf hadisler olduğunu ve hemen tamamının cerh edildiğini, hatta içlerinde uydurmalarının da yer aldığını, hadisler arasında tenakuzlar bulunduğunu ve hadislerin sünnet mantığına da uygun olmadığını ifade ederler.¹⁸ Gerçekten de nakledilen hadislerde tasvir edilen mehdî, kendisine mahsus alametleriyle zuhur edecek, Peygamber

¹⁴ Fazlurrahman, *İslâm*, çev. M. Dağ-M. Aydın, İstanbul, 1981, 167.

¹⁵ Ülken, H. Ziya, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", *AÜİFD*, XVII, 1969, 5-6.

¹⁶ Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Hilafet ve Saltanat*, çev., A. Genceli, İstanbul, trz., 207 vd.

¹⁷ Mesela bk. Süleymanoğlu, İbrahim, *Mehdîlik ve İmâmiyye*, İzmir, 1987, 15.

¹⁸ İbn Haldun, mehdîliğe dair 24 hadis nakledip illetlerini sıralar, bk., *Mukaddime*, çev. S. Uludağ, İstanbul, 1982, I/752-770. Konuyla ilgili umumi tenkitler için bk., Muhsin Abdulhamid, *İslâm'a Yönelen Yıkıcı Hareketler*, çev. M.S. Yeprem, H. Güleç, 4. Baskı, Ankara, 1984, 50-51.

ailesinden, ismi Peygamber (sav)'in ismine uyan, dinî ayakta tutacak, adaleti temin edecek, zulmü kaldıracaktır. Bazı rivayetlerde Hz. İsa ona tabi olacaktır; bazısında ise İsa ile mehdî aynı kişidir (İbn Mace, Kitâbu'l-Fiten, 24). Deccal ile savaşıp onu yenecektir. İlgili rivayetlerde Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Abbas b. Abdulmuttalib oğullarından biri veya İsa b. Meryem veya İslâm için mücadele eden her salih kişi ya da komutanın mehdî olabileceği¹⁹ nakledilir. Burada Mesîh İsa b. Meryem'in vefatı, ref'i ve nüzûlu da söz konusudur -ki Ehl-i Sünnet itikâdında ihtilafli meselelerden birisidir²⁰ - ve Mesîh ile Mehdî inancı tabî olarak zamanla birbirine tedahül etmiştir.²¹

Hadis rivayetlerinde mehdî olacak şahısların çeşitliliği, H. I. asırdan itibaren farklı kimselerin etrafında toplanılmasına; mahallî ve hatta sülalelere ait mehdîlerin zuhuruna, Kahtânî, Süfyânî, Temîmî vb. mehdîlerin çıkmasına sebep olmuştur.²² Hadislerdeki bilgilerin bazı tarihi hadiselerle müşabeheti de ayrıca dikkati çeken bir husustur.²³ Ayrıca bu rivayetlerdeki müşahhas bilgiler, gaybî haberler konusunda Kur'an'ın (En'am, 50) getirdiği esaslara da muvafık görünmemektedir.

Naklî delillerdeki şüpheler gibi aklen de mehdî inancının İslâm'ın temel prensiplerine uygunluğu konusu şüphelidir. Çalışıp çabalamayı, imkanları en iyi şekilde kullanarak dini hayatı idame ettirmeyi, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'i ve gerektiğinde fiilî mücadeleyi, cihadi açıkça emreden bir dinin, bütün bunlardan sonra toplumları tembelleğe iten, atalete sürükleyen ve pasifize eden bir mehdî anlayışını telkin edeceğini düşünmenin ve inanmanın mantıklı bir izahı yapılamaz. Nitekim İran Şîasının asırlarca süren mehdîyi intizarları, beklemeleri netice vermeyince "intizar" yeniden yorumlanarak dinamik ve aktif bir yapıya kavuşturulmuş²⁴ ve mehdînin geleceği ortamı hazırlamak için gayret ve çaba sarf edilmiş,

¹⁹ İzmirli İsmail Hakkı, "Mehdî Meselesi", Sebülü'r-Reşad, XIII, 13 Şubat 1339, 289.

²⁰ Bu konudaki tartışmalar için bk., Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, II/1111-1115; Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, Ankara, 1983, 116-137; Fırlıklı, 252-266.

²¹ Fazlurrahman, 167.

²² Vloten, 72-73.

²³ İlhan, Mehdilik, 119 vd.

²⁴ Bk., Ali Şeriatî, *Ali Şîası Safevî Şîası*, çev., F. Artinli, İstanbul, 1990, 266; ayrıca bk., Onat, 183-185.

İslâm devrimi gerçekleştirilmiştir. Gerçi İran’da İslâm devrimi gerçekleştirilmesine rağmen beklenen mehdî hâlâ zuhur etmemiştir. Bundan sonra muhtemelen, İranlı kardeşlerimiz ya İslâmî olduğunu iddia ettikleri sistemlerini veya mehdî inançlarını yeniden gözden geçirmek ihtiyacı hissedeceklerdir.

Öte yandan tarihte mehdîlik iddiasıyla ortaya çıkanların dünyevî menfaatleri ön plana aldıkları, çoğu kere fitne fesada yol açtıkları, Müslümanlar arasında kan dökülmesine sebebiyet verdikleri ve başarısızlıklarından sonra kendilerine tabi olanları hüsrana uğratıp, inanç boşluğuna ittikleri bilinmektedir. Ancak bütün bunlara rağmen, yeterli dinî eğitim alamayan, iman ve İslâm’ın hakikatine vakıf olamayan kimselerin basit mülahazalarla bu nevi kişilerin peşinden gittikleri bilinmektedir. Günümüzde bile zaman zaman ortaya çıkıp mehdîliğini ve bunun bir aşaması olarak -çeşitli mugalatalar ile- peygamberliğini ilan edenlere rastlamak mümkündür. Bunun son örneği İskender Evrenosoğlu’nun hezeyanlarıdır. Dinî eğitimi ve Arapça bilgisi konusundaki ciddî şüphelerle beraber kendisi, Kur’an’da geçen “hidayet” kelimesi ve türevlerini farklı yorumlayarak mehdîliğini ve mürşidliğini, “vahy” kelimesine yüklediği anlam ile kendisine vahiy mahsulü “Risâlet Nurları” adında bir kitabın indiğini, “nebi-rasul” ayırımından hareketle Resullüğünü iddia etmektedir²⁵. Evrenosoğlu’nun mehdîliğinin taraftarlarınca kabullenilişini şu ifadelerde görmek mümkündür: “Cabbar Hocamız, Hocamız (ra)’ı mikrofonu davet etmeden evvel her zaman olduğu gibi onun hakkındaki aydınlatıcı konuşmasını yaptı. Bir farkla... Önceleri Allah Teâlâ’nın gizlenmesini istediği kimliğini, şimdi yine Allah Teâlâ’nın emriyle açıklayarak: “Deccal’a İslâm’ın temsilcisi olarak karşı çıkacak, Allah’ın son temsilcisi ve Rasulullah’ın varisi, beklenen son İmam... Hocamız, Pîrimiz, Efendimiz.

İnsanlar atının üstünde elinde kılıç Mehdî (as)’ı bekleye dursunlar... İşte o aramızda. Bizden biri...”²⁶

Netice olarak, Emevîler ve Abbâsîler dönemindeki kötü idarenin sonucu, Ehl-i Kitab kaynaklı olarak Şîî gruplara intikal eden mehdî inancı,

²⁵ Bk., *Mihr*, Medeniyet-İrfan-Hayır-Ref, Aylık Dergi, Aralık 1992, Aralık 1993 sayıları. Derginin diğer sayılarında da müteaddit defalar aynı görüşler ele alınır.

²⁶ *Mihr*, Nisan 1996, 34.

Şîilikte temel inanç esaslarından birisi olmuştur. Şîi ve sûfi tesirli olarak Sünnîler arasında da görülen mehdî inancı; İslâmî esaslarla tezat teşkil ettiği ve sağlam delillere istinad etmediği için reddedilir. Bununla birlikte ilgili rivayetlere itibar edenler için ise mehdîlik, kıyamet alametlerinden olmaktan öte pek fazla bir anlam ifade etmez. Buna rağmen kıyamet saatinin bilinmemesi ve her zaman kıyameti bekleme zaruret, bu inancın suistimal edilerek kötüye kullanılmasına neden olmuştur ve olmaktadır.